

"בכל לילה אני נהרגת"

מאת משה דור

אדם מועד, מאת מרים אורן הוצאת "עקד", 64 עמ'.

הרגשה משונה היא לעיין בספר שירים עברי, פרי-עטה של משוררת עברית מודרנית, בעיירה האוניברסיטאית שבלב המערב התיכון האמריקני, עטוף השלג — ספר-שירים, ש-ההווייה העברית והימתיכונת תוססת בו בתיות שכזאת. אבל כך רצה ה-גורל, ונמצאתי קורא את "אדם מו-עד", ספרה השני של מרים אורן (הוצאת "עקד") באיובה-סיטי ההורי-פית, ולרגע שכחתי את המקום ואת הזמן האמריקניים, שברגיל הם מת-דפקים על הדלת בכל עון. זהו הישג לא-מבוטל של המשוררת.

אם איני טועה, קידמתי בפנים מאירות את קובץ-שיריה הראשון של מרים אורן, "אחר הדברים האלה", שיצא לפני שנים. היתה בי איפוא סקרנות, וגם מעט חרדה, לקראת ספרה השני — סקרנות טבעית, פרי הרצון לעמוד על התפתחות המשור-רת, וחרדה, שמא הקובץ השני לא יעמוד במה שמחייב מן הקובץ הראשון. במלוא הכנות שאני מצוייד בה יכולני לומר, כי לא נתאכזבתי. אינני בא לומר כי כל שירי "אדם מועד" נראו לי; היו בספר כאלה שלא עלו בקנה אחד עם טעמי. אך כלל-של-ספר מעיד על מרים אורן, כי היא הצליחה לשמר את מבטת המקורי, את ייחוד התרשמותה ה-פיוטית, המהגלגל בייחוד של ביטוי גם במעגל ההשפעות ה"נורמאלי", ששום יוצר אי-אפשר לו בלעדיו.

זהו ספר של משוררת, הווה אומר של אשה, וזהו ספר של משור-רת ישראלית. יש בו איפוא מבע ללבטיה וליסוריה ולכפל-הוויי-תה של האשה-היוצרת, ויש בו ביטוי לענותו ולאמביוואלנטיות קיומו של תושב ויליד הארץ המסור-ימת על חופו המזרחי של הים ה-תיכון. כבר בשלושת שירי "שלגיה" הפותחים את הקובץ אתה נתקל ב-ריבוי פניה של המהות הנשית וה-אנושית: באירוגיה דקה הופכת מרים אורן את סיפור-העם המפורסם על פיהו שלגיה אינה חפצה כל עיקר בסופטוב המוחייב מן הנוסח המסור-י ה-י, אחר כך באו ימי אושר. כמה זמן אפשר לסבול ימי אושר? — כותבת מרים אורן — "עד מהרה נמאס עליה לחיות כל ימיה היי או-שר". ובמקום אחר היא אומרת: "...ורק התאוה לתפוח הארס עוד עזה / כשהיתה". בגלגולים שונים, במרוצת השירים הכנוסים בספר, מבצ-בץ מרצע זה מתוך השק: החיים החיצוניים נמשכים על-פי כללים ש-נקבעו על-ידי חברה, המוכרחה לק-יים את מסגרותיה, אבל מתחת לפני

השטה, ולפעמים גם מעליהם, מפע-פעים החיים האחרים, הפנימיים, ש-לעתים כה קרובות הם אפלים, שג-עוניים, דסטרוקטיביים. אילו חיים נאמנים יותר לעצמם? "ידיך נקיות / כולך עוטה לבן / שאהבה נפשי / למה אין בבגדך רבב" — היא כותבת ב"אך היום" (ע' 14) — "אתה אומר רוח רוח / בפרדס נפל תפוח / אתה אומר / עץ הרימון נון ריחו / מים המלח ועד יריחו // אך היום, שאהבה פעם נפשי / אזני קשובה אל הים הגדול / שם אניה שחורה / עם מפרשים שחורים // והקברניט / שורד ים". שיר זה נחלץ מן ה-דפוס הרומאנטי-השטני הרגיל בכוח האירוניה המקופלת בו — ראה ה-שימוש שמרים אורן עושה בפומוני-העם, התורמים ליצירת אוירת הבא-נאליות האופפת את דמות הגבר — ומטעים, שוב, את הנהייה הכחה אל המהפך, שישים קץ לחיי-השיגרה, אף כי בעת ובעונה אחת אולי ימיט אובדן על כל הבטחונות, הנותנים תוקף לאותה שיגרה, ואשר מפני אובדנם חרד כל-כך הממוצע שבנו.

זהתגוששות מתמדת זו בין ההוויות הרוחניות והפסיכולוגיות הטותרות נמשכת לאורך כל הספר. תחושת הניכור, שבחוממה טבועה ההווייה "השלילית", מתחזקת והולכת. הנה השיר "זהות" האומר: "לילה ואני מדברת עם איש / שאני מכירה. והוא קם הולך באמצע המלה / נקרא אל אחד מקהל זרים צובא / מאחורי-י. כל אחד צועק / לבש פני. // כאשר חזר עמד לבי ככה שובו פניה / לפעמים אני רוצה לספר. לגמור / את המלה. ויש עוד מלה. / אך איך אפשר לדבר. בלילה. / עם איש אחד שכלל אינני מכירה". הניכור הוא, כמובן, אחד הקווים האופייניים ביותר לספרות המודרנית, אם בפרוזה ואם בשירה; לא בכך החידוש של שירי מרים אורן. אבל היא משכילה לבטא את הטראגדיה של הניכור, הפרטי כל-כך, בהקנותה לו מש-מעוה רחבה יותר, שבה מגלה כל אחד ואחד את היאוש וחוסר-התיכלה שבמצבו הקיומי שלו. במחרות ה-שירים המעניינת, השואבת את השר-אתה מן הזוהר (אגב, מעניין לציין חזיון זה, השאיבה ממקורות המיסטי-ציזם היהודי, שמשוררים רבים יותר ויותר נזקקים לו). היא כותבת על "אדם מועד בוטש ומחבל בחייו". אין כאן הטחת האשמות בפני הקי-בוץ האנושי: האחריות היא אי-שירה לגמרי, ובעצם, הפרט אינו יכול שלא לנהוג כך. נגזר עליו שיהא מועד לפורענות. בכוח טבעו ומה ש-מתחייב ממנו הוא ימיט אסון על עצמו, יתחבר עם, "הרוחות הזרים", יתקומם על הנורמות, ובחרגו מן ה-מוסכמות ימוטט את המסד שהוא עצמו ניצב עליו.

ויש בספרה של מרים אורן שירים ארצישראלים, שנופי הממ-שורה הארצישראלית מתנשמים בהם בלא לבטל את מישרם הנפשי-ההור-תי. "כאשר באתי אל הנהר / ידעתי כי נקראתי לבוא", היא כותבת ב-פתח אחד משיריה, "עצי האקליפטוס שגכרתו בימי המלחמה / שבו התנש-או. / הסירות הגדולות שנעזבו מימי התורכים / עוגנות כמאז. גם הסירה / בה נשק לי מיכאל בפעם הרא-שונה". ובשיר "געגועים" (ע' 42) היא מספרת על ריח פריחת-ההדרים ש"מילדותי מטרף אותי באכזב / ריח פריחת הדרים / פורץ מעץ מלבלב בחצר בלב עיר / מסתער עלי ברחוב / אפילו על חוף הים". ובמקום אחר אנו מוצאים שיר קטן, שדומה, הוא הוא תמציתו הטראגית של קיומנו הקולקטיבי בארצנו, זו שאנו מת-פתלים בחבליו: יום-יום ולילה-לילה: "באמצע הלילה אני מתעוררת / שקט כל כך ואני שומעת / עכשיו, עכשיו הם יורים עליו. // אני שו-כבת במטה / והם יורים עליו. / כך אני חושבת ואני נהרגת. / בכל לילה אני נהרגת". שיר זה כינתה אותו מרים אורן בשם "מפי מזל" (ע' 56), וגם השם מסייע לעשותו ביטוי שנפלט מפי פשוטי-עם, שורשי ר-מהותי, ובלי פאתוס, ובלי מליצה, הוא מגלם את תשתית חיינו, שהמוה נהפך לאורחם הקבוע. בדרך-כלל נו-הרת מרים אורן מפני ההפרזה — אם בכלי עיצוב-השיר, אם בחכניו — ויש שהיא מגיעה לאפקט חזק במיוחד דווקא בשל אותה זהירות. כמדומני שזו דוגמא מצויינת לכך.

זהו ספר מבוגר, מאופק במרירותו, חסר-אשליות, ואף-על-פי-כן נאמן ל-אותו טירוף קדוש (תיסלה לי מטבע שתוקה זו), שבלעדיו לא תיתכן ה-שירה, לאותה המשכיות בלתי-נמנ-עת של ההיגד הפיוטי. "אין טעם לזרוע ולנטוע", היא כותבת בשיר "חופש" המסיים את הספר, "כשכבר מראש ידוע, לגמרי ברור / שנקצור בדמעה, שוב ושוב / בציר מביש וקציר ששובר את הלב. / מוטב, ידידי, לצאת אל הגיא / הכרמלה. לדאות מה נאה אילן זה / או זה. מוטב לשוח באמצע היום / על ה-חוף. כמו כלב, ידידי, / כלב חופשי מאוד לנפשו. פוסע / על החול ה-רטוב, זוקף אוזניים / עולץ בריח הים". אפשר שזה פיענות קולע ל-מירקם הנפשי של המשורר: כמו כלב — על כל עולם-העליבות ה-מקופל בדימוי זה — הוא משוטט, בידיעת הכישלון העקרוני, על החוף, כדי "לעלוץ בריח הים", כדי לומר שירה בתבל אנטי-שירית, כדי למלא את ייעודו, בעל-כורחו, מתוך סיכון שסופו שבר, אבל, "חופשי מאוד ל-נשו".